

Lettland

Orð: Sonja Schneider

Myndir: Jánis Buls og Sonja Schneider

Tann 4. maí 1990 tók Lettland seg burtúr úr táverandi USSR, men spurningurinn er nú: Ger það tað lettari hjá teimum?

Hetta litla landið, við meira enn 40 minnilutum og 23 politiskum flokkum, hvussu skal tað megna at savna allar bólkarnar? Hvast skulu tey savnast um? Nógva staðni er meira enn helvtin av íbúgvunum russar, í sínari tíð tvingisfluttur til Lettlands, samstundis sum túsundtals lettendingar vóru fluttir í útlegd til Sibíriju og aðrastaðni í Sovjett. – Hvast skulu hesir russar savnast um? Russiska uppruna sín ella lettendiskan samleika (identitet)? Teir eru ikki allastaðni væl sæddir millum lettendingar, tað er heilt víst, um lettendingar, sum búgva í landslutinum Latgale, har bara 13% eru lettendingar, hvast skulu tey savnast um?

Spurningarnir eru nógvir og ógvuliga samansettir. Fátækradómur í summum landslutum, kanska serliga í vestara parti av landinum, og arbeiðsloysi, saman við øllum teim tjóðskaparligu, átrúnaðarligu og mentunarligu ivamálanum, hava fingið lettendingar at venda sær til Norðurlond, serliga Svøríki (Lettland er gamalt svenskt land), til tess at royna at leita aftur til røtur sínar og vita, hvørji eyðkenni eru eftir hjá teimum, eftir at hava verið undir

tvungnari ávirkan eystanefur í 50 ár. Men resignatiónin er stór, tí at staðan er so fløkt. Tey eru ikki nóg, sum orka at fáast við at greiða spurningarnar ella at leita sær eldhuga frá Norðurlondum.

Byggilist

Fremmandir valdsharrar eru komnir og farnir alt upp gjøgnum Lettlands søgu. Sviar, polakkar, danir, týskarar og russarar hava skiftast at ognast sær landið. Hetta hevur sett sín tyðiliga dám á arkitektúrinn. Um alt landið finnast gamlar borgir og slott, summi varðveitt og umvæld, onnur í leivdum.

Eina nátt gistu vit á borgini Edole, sum var bygd í 13. öld. Eftir langan og strævn dag og drúgt orðaskifti um kveldið, fóru vit út móti miðnætti til borgina. Afturat okkum var eitt annað ferðalag á borgini og gisti, so vit vóru eini 80 fólk.

Meginparturin av náttuni fór tískil við at standa í biðrøð uttanfyri tað eina vesið at fáa vaskað tað ringasta dustið av sær, áðrenn vit skuldu hava upplestur uttanfyri borgina næsta morgun.

Slottið í Rundale er eitt tað mest framúrskarandi barokk- og rokokoslottið í Lettlandi. Tað varð bygt í árunum 1733-40 til summarsetur hjá Kurlandsheroganum Bairon. Hertuga-

dómið Kurland-Zemgale var tá polskur undirstatur.

Eftir fyrra heimsbardaga varð slottið nýtt til skúla og íbúðir, og undir øðrum heimsbardaga lagurbygningur. Í 1972 varð farið í gongd við eina umfangd restaurering, sum er í gongd enn í dag.

Men valdsharrarnir í Lettlandi tey seinastu 50 árin hava ikki ríkað byggilistina, ikki uttan so, at ter dárar betong fram um alt annað. T.d. er útsýnið yvir Gamla Býin í Riga, sum er eitt slaffland fyri arkitektar, oyðilagt av risastórum betongháhusum.

Tá ið vit komu til markið til Latgale, stóðu nøkur fólk úr tí litlu bygdini Feimani og biðaðu eftir okkum. Tey høvdu breitt teppi út á bøn og "bordreitt" við te, køkum og osti. Tey høvdu biðað leingi eftir okkum, vit vóru ov sein, sum ikki einaférd. Tey sungu og spældu latgalskan fólkátónleik fyri okkum og fingi okkum at dansa saman við teimum, at fáa hita í kroppin aftur.

Nýtt frælsi

Í býnum Daugavpils, har vit m.a. høvdu pallborðsfund við evninum Samleiki eru um 60% russar, um 10% lettendingar og aðrir minnilutar, tjekkar, polakkar, jødar o.a.

Daugavpils liggur í landslutinum Latgale, har tey hava sítt egna mál, lat-

(Framhald)...

galiskt. Tað almenna málið er tó latviskt, og eingin undirvísing er á latgaliskum. Foreldrin tósa ofta latgaliskt sínámillum, men latviskt ella russiskt við børnini.

Á hesum fundinum høvdu áhoyrarnir serliga nógvar spurningar til Ernu Osland, sum umboðaði nýnorskt mál og vildu vita, hvussu tann politiska støðutakanin í Noregi er til tey bæði málini, nýnorskt og bókmál. Hvussu við skúlam, bókasøvnnum og fjølmíðlum? Hvussu er rættarstøðan? Kanst tú skriva eitt alment rit á nýnorskum? Hava tit arbeiðsgevarar, sum tósa og skriva á nýnorskum?

Líkheitin í støðuni, sum nýnorskir høvundar eru í,

mótvegis teim, sum skriva á bókmáli, fekk latgalararnar at leita eftir onkrum brúkarum loysnum fyri tey, sum skriva á latgaliskum.

Men sum tann ungi Os-kars Seiksts, yrkjari og lingvistiklesandi úr Latgale helt fyri á fundinum, at tað fyrsta, sum mátti gerast, var at læra russarnar latviskt. Spurningurin viðvíkjandi latviskum/latgaliskum má loysast seinni.

Bæði á hesum fundinum og øðrum fundum kendist tyðuliga, at lettendingar hava verið undir sovjettskari "skúling". Teir lýstu fundirnir vórðu ikki altíð tað, teir vóru ætlaðir at verða. Fritt orðaskifti er framvegis rættiliga ókent hjá mongum, og í Daugavpils húsjaðu tey á síni egnu, um okkurt varð hildið at vera ov provokerandi, meðan tey bara tagdu og svaraðu einki, um vit norðurlendingar søgdu okkurt, fyri tey, provokerandi.

Eisini í býnum Kuldiga, ein framúr vakur býur, sum bæði mentunarliga og byggilistarliga hevur varðveitt síni latvisku eyðkenni, kendist sensururin. Evnið í Kuldiga var Gomul moraliskipan kontra nýtt frælsi, og luttakararnir í pallborði-

num vistu ikki reiðiliga, hvussu teir skuldu fyrirreika seg. – Øll fyrirreiking fór fram í bussinum, tí skráin var ikki heilt fastlögð, tá ið vit komu.

Fundurin snúði seg mest um frælsi at skriva. Hjá lettendingum vóru spurningarnir Hvønn boðskap hevur tú? Hvørja læru bekennir tú teg til? sum er tað givið, at eithvørt bókaverk, fakligar sum fagar bókmentir, máttu hava eina dogmatiska linju.

Danin Hans Otto Jørgensen loypti hvøkk á fólk, tá ið hann segði, at skaldskapur "jo endelig også kunne opfattes bare som kunst." Ein sjálvsagdur setningur hjá okkum, men óhoyrdur hjá teimum. –

Í dag

Lettland er fult av trøum. Allastaðni er skógur. Kortini hava teir onga framleiðslu úr víði, og hetta undrar okkum hvønn einasta dag, tí vit vóru runt í øllum Lettlandi, so at siga, og allastaðni var sjálvsáddur skógur. Høg trø, sum hava vaksid leingi, ikki sáddir skógir til vinnuframleiðslu.

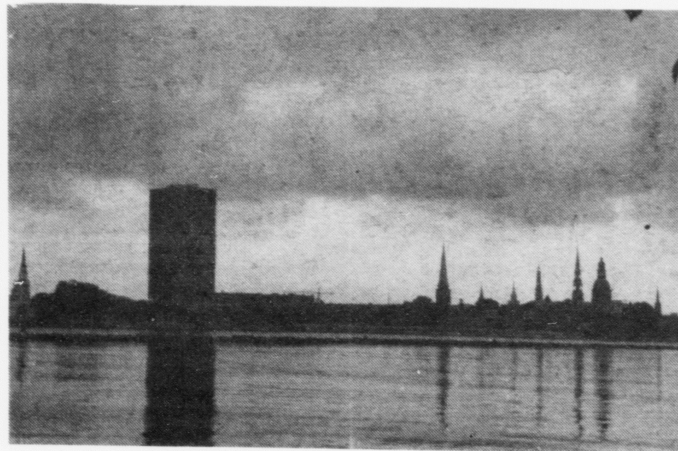
Olja er mangulvør í Lett-

Eina dagin høvdu vit "innanhýsis" upplestur á eini jarnbreit. Tokfórar og bílsjafforar gløddu undrandi at okkum, tá ið vit høvdu okkum til viks við øllum teim norðurlendsku og baltisku floggunum, meðan teir koyrdu framvið. Floggin, sum vórðu uppsett allastaðni, har vit høvdu upplestur, vóru síðani sett aftur á jarnbreitina, og upplesturinn tikin upp atur.

Náttúruvaktur og nógvar vøxtur.

Gamlu býurin í Riga. Øll bløð í Riga halda til í hesum sovjettsk bygda háhúsinum.